

L'IRCVM (INSTITUT DE RECERCA EN CULTURES MEDIEVALS)

Meritxell SIMÓ
Universitat de Barcelona

L'IRCVM (Institut de Recerca en Cultures Medievales) és un institut propi de la Universitat de Barcelona, nascut l'any 2008 amb la vocació de portar la recerca sobre l'època medieval al nivell màxim d'excel·lència (<<http://www.ircvm.ub.edu/>>). Amb més d'un centenar de membres, coordina la recerca dels medievalistes de la UB, formats en àmbits disciplinars diversos (filologia, arxivística, paleografia, diplomàtica, filosofia, música, història, història de l'art, arqueologia, dret, economia...), i incorpora com a unitat associada els investigadors i les investigadores de la institució Milà i Fontanals del CSIC.

Després d'una època marcada, en l'àmbit acadèmic, per la hipertròfia de l'especialització, l'IRCVM potencia l'abordatge interdisciplinari de l'edat mitjana, ferm en la convicció que la interdisciplinarietat, certament necessària en tota formació humanística, l'és encara més en el cas dels estudis medievals, atès el profund hiatus temporal que ens separa de l'objecte d'estudi i l'ampli ventall de competències que reclama la seva reconstrucció. Aquesta necessària interdisciplinarietat que va impulsar la creació de l'Institut és a hores d'ara una estratègia clau en la seva estructura i funcionament.

Des d'aquesta impostació metodològica, l'IRCVM es planteja com a finalitat primera un triple objectiu: la creació de plataformes de difusió per canalitzar la recerca dels seus equips d'investigació i assegurar-ne la internacionalització, el compromís amb una formació de qualitat a través del disseny de programes de màster i doctorat, i l'aposta decidida per la divulgació i la transferència. Un fil conductor que, des dels orígens de l'institut, ha connectat totes les accions orientades a l'assoliment d'aquest triple objectiu ha estat a més a més la reflexió sobre la percepció contemporània de l'edat mitjana i sobre els possibles punts de connexió entre el llegat medieval i les nostres societats actuals.

FOMENT, DIFUSIÓ I INTERNACIONALITZACIÓ DE LA RECERCA

JORNADES, SEMINARIS I WORKSHOPS

L'IRCVM acull diversos grups de recerca consolidats (SGR), formats per investigadors de la Universitat de Barcelona i d'altres universitats. Cada SGR lidera un o més projectes, ja siguin d'àmbit europeu, estatal o autonòmic, que generen tesis doctorals i publicacions d'alt nivell científic. L'objectiu primer de l'IRCVM és visualitzar i impulsar la tasca d'aquests grups, però també crear sinergies que afavoreixin la capillaritat entre ells i donin lloc a noves estructures d'investigació de caire transversal.

L'IRCVM es configura així com un lloc de trobada i debat per a investigadors d'àrees de coneixement diferents que en algun cas abans de la creació de l'institut ni tan sols no es coneixien. Amb aquesta finalitat s'han definit eixos d'investigació transversals al voltant dels quals s'organitzen seminaris, jornades i trobades científiques: al «Seminari Ircvm de recerca», amb caràcter anual, s'exposen i es debaten els resultats i/o les diferents recerques dutes a terme pels membres de l'institut; a les «Jornades de Cultures Medievals», convocades dos cops l'any, en edició de tardor i primavera, investigadors de dins i fora de l'IRCVM aborden un tema monogràfic des d'una òptica interdisciplinària; cada primavera, des de 2012, les jornades científiques «Els Abrils de l'Hospital», amb un format flexible i variable (taula rodona, simposi internacional, seminari de doctorat...), ens permeten reflexionar sobre la història dels hospitals de l'època medieval i moderna; el «Seminari permanent IRCVM Internacional» organitza anualment un cicle de conferències que acull els medievalistes més prestigiosos del panorama internacional.

Al marge d'aquestes activitats fixes i d'altres seminaris i jornades de *networking* que organitzem periòdicament, la pedra angular de la política científica de l'IRCVM reposa sobre les seves publicacions.

PUBLICACIONS

L'IRCVM concilia la necessària internacionalització de la recerca amb la voluntat de reivindicar les llengües no anglosaxones com a patrimoni cultural, editant les seves publicacions en versió original de l'autor i en versió traduïda a l'anglès. Les publicacions de l'Institut s'articulen principalment al voltant de quatre plataformes consolidades: la col·lecció «IRCVM Medieval Cultures» (Roma, Viella), la revista *SVMMMA* en *open access*, la col·lecció «Lliçons/Lessons» (Barcelona, EUB), i la col·lecció «IRCVM Premis» (Barcelona, EUB).

La col·lecció «IRCVM Medieval Cultures», publicada per Viella en format electrònic i en paper a demanda, després d'un rigorós procés de selecció per parells cecs, recull el resultat d'investigacions individuals o col·lectives de membres de l'IRCVM però també de medievalistes de prestigi vinculats a altres institucions. Fins ara han aparegut sis volums: B. Garí (ed.): *Redes femeninas de promoción espiritual en los reinos peninsulares* (2013); M. Comas-Via: *Entre la solitud i la llibertat. Vídues barcelonines a fi-*

nals de l'edat mitjana (2015); Ll. Cifuentes, R. Salicrú, M. Viladrich: *Els catalans a la Mediterrània medieval. Noves fonts, recerques i perspectives* (2015); M. Rosa Terés: *Catalunya i l'Europa septentrional a l'entorn de 1400. Circulació de obres, mestres i models artístics* (2016); A. Alberni i S. Ventura (ed.): *Cobles e lays, danses e bon saber L'última cançó dels trobadors a Catalunya: llengua, forma* (2017), M. Sureda (ed.): *La portalada de Ripoll. Creació, conservació, recuperació* (2018). I en tenim quatre en preparació: L. Butta (ed.): *El teatro del cuerpo*, E. Maccioni, *Il Consolato del Mare di Barcellona. Tribunale e corporazione di mercanti nel tardo Medioevo*; M. Simó (ed.): *Los motz e-l so afinan: cantar, llegir, escriure, la lírica dels trobadors*; M. Puig (ed.): *Projeccions de lexicografia llatina medieval a Catalunya*.

SVMMA, *Revista de Cultures Medievales* és una revista indexada en format electrònic <<http://revistes.ub.edu/index.php/SVMMA/>> que publica en accés obert i en versió bilingüe (original i anglès). La revista té una periodicitat semestral i alterna números monogràfics i miscel·lanis.

La col·lecció «Lliçons/Lessons», publicada per EUB, simbolitza l'aposta decidida de l'Institut per la divulgació de qualitat i recull les lliçons o conferències marc de les «Jornades de Cultures Medievales» que l'IRCVM celebra dues vegades l'any, en edicions de primavera i tardor.

La col·lecció «IRCVM Premis», publicada per EUB, ha estat inaugurada amb el volum de S. Cingolani, *L'infant Pere i la comtessa Joana de Foix. Rituals i política al voltant de la mort*, i es proposa l'objectiu de divulgar les recerques guardonades amb els premis que atorga l'IRCVM.

FOMENT I DIFUSIÓ DE LA RECERCA

Una altra peça clau en la tasca de l'IRCVM és el foment de la recerca en àrees deficitàries en les estructures de recerca de la UB a través d'accions concretes, beques de recerca i de mobilitat, i de l'impuls de la relació amb altres institucions anàlogues d'àmbit nacional i internacional. És el cas del projecte EPIMED, fruit de la col·laboració entre l'IRCVM, Casa de Velázquez y el CESC de la Universitat de Poitiers, que entre 2014 i 2017 van unir esforços per incentivar els estudis d'epigrafia medieval, a diferència de l'epigrafia antiga, poc desenvolupada a casa nostra. Aquest acord va possibilitar la formació de nous epigrafistes dins de les estructures de recerca de l'IRCVM i la seva integració en una xarxa de relacions internacionals liderada per un centre de referència mundial com l'és el CESC de Poitiers.

Assolit satisfactòriament el repte de la interdisciplinarietat que va esperonar la creació de l'Institut, una nova fita que es planteja l'IRCVM passa per eixamplar l'espectre geogràfic dels estudis medievals, que la tradició acadèmica de la UB ha fet gravitar principalment en l'òrbita mediterrània. En aquest marc s'inscriuen accions com les «Jornades sobre l'edat mitjana nòrdica» (5-6 abril 2017), o les «Jornades sobre l'edat mitjana oriental» (12 abril 2018), que han donat lloc a col·laboracions amb centres com l'«Institute for Iranian Studies at the Austrian Academy of Sciences» de Viena, tesis doctorals i beques de recerca. A través d'aquestes accions planificades l'IRCVM ha fomentat les

recerques de molts joves investigadors en àrees desateses i ha esdevingut un element de vertebració i cohesió que ha permès articular aquests perfils individuals en projectes de recerca consolidats i iniciatives col·lectives. Més enllà d'això, aquest exercici d'il·luminar zones en la penombra ens ha instal·lat en una permanent reflexió, en clau epistemològica i metodològica, sobre els contorns del medievalisme i ha anat desdibuixant aquella edat mitjana llatina que, des d'un etnocentrisme francoalemany, va dissenyar impecablement Curtius, per conformar un espai profundament heteròclit, on les nocions de centre i perifèria es relativitzen per instaurar un diàleg que es perfila com l'autèntic artífex d'una identitat europea calidoscòpica i plural.

L'IRCVM també busca incentivar la recerca a través d'una política de premis i beques de recerca. Aquesta línia d'actuació, actualment en expansió, compta ja amb una base consolidada gràcies al premi Dr. Saladié Roig, destinat a promoure la recerca històrica i cultural al voltant del passat medieval de l'Hospitalet de l'Infant i dels seus entorns immediats. La primera convocatòria del premi de recerca Dr. Saladié Roig va guanyar-la un investigador de reconegut prestigi internacional, el Dr. S. M. Cingolani, amb una recerca sobre les personalitats històriques de l'Infant Pere i Joana de Foix. L'edició d'enguany ha recaigut en Jaume Marcè, jove investigador adscrit a l'IRCVM i president de l'associació cultural Ardit.

CONGRESSOS INTERNACIONALS I RELACIONS AMB ALTRES INSTITUCIONS

Dels dies 23 al 25 d'abril de 2018 l'IRCVM va celebrar el seu primer congrés internacional sota el títol «Llegir i escriure a l'edat mitjana». Es tracta d'una fita important que l'IRCVM ha assolit tot just quan compleix una dècada d'existència amb l'aspiració de convertir-la en una convocatòria periòdica i prioritària en la seva agenda d'activitats. El congrés es va inaugurar amb una conferència del Dr. Sebastià Serrano, amb el títol «El regal de la lectura», i va girar al voltant d'un tema transversal que, d'acord amb l'esperit de l'institut, permetés articular un debat interdisciplinari i estimulés el diàleg entre el passat medieval, caracteritzat per una complexa imbricació dels camps semiòtics de la lletra i la imatge, i el món contemporani, marcat per la hipertrofia del visual i on fenòmens com la hipertextualitat han revolucionat les concepcions tradicionals de lectura i escriptura. En aquest marc general, el congrés va reunir les contribucions científiques de més d'un centenar d'investigadors vinguts d'arreu, estructurades al voltant de sis sessions monogràfiques. A partir de la interrogació, des d'una perspectiva psicològica, social i cultural, sobre la concepció i la pràctica de la lectura i de l'escriptura en aquesta època, es van analitzar els processos de producció, classificació i conservació de les fonts escrites, així com la relació de l'escriptura amb l'exercici del poder i amb dinàmiques, d'índole diversa, que van impulsar profundes transformacions de la vida política, social i cultural al llarg d'aquest període històric. L'examen de les diferents modalitats de lectura i de les pràctiques escripturàries va abocar també a l'estudi dels espais en els quals es produïen i a la reflexió sobre els aspectes materials, des de la relació entre escriptura i suport que posa en joc l'epigrafia medieval a la configuració del llibre com a objecte de luxe, sovint indicador del prestigi o del poder del seu posseïdor. Va cloure el congrés una «Taula rodona dels

directors dels Instituts d'estudis medievals» més importants de la Península Ibèrica, conduïda per la periodista Sònia Casas, cap de redacció de la revista *Sàpiens*. Es tracta de la primera ocasió en què es reunien els directors d'aquestes institucions, que van abordar la situació actual del medievalisme, així com diverses qüestions referides a la tradició i renovació dels estudis medievals en el context dels nous reptes que planteja la societat contemporània i el món científic i tecnològic, i, sobretot, van concloure en la necessitat de desenvolupar estratègies conjuntes i de crear xarxes de col·laboració per tal d'assegurar la vitalitat de les nostres disciplines. El programa del congrés es va completar amb una «exposició de pòsters científics dels projectes i grups de recerca de l'IRCVM» al Pati de Lletres de la Facultat de Filologia i el concert de l'agrupació Ardit Ensemble.

L'IRCVM també ha col·laborat en l'organització del «XVIII Congrés Internacional de l'Asociación Hispànica de Literatura Medieval (UB, 2 al 6 de setembre de 2019). L'AHLM va néixer en 1984 per tal de promoure les investigacions sobre temes medievals d'àmbit hispànic (castellà, català, gallec, portuguès) i actualment, amb més de 500 socis escampats arreu del món, és una de les associacions més nombroses i prestigioses de medievalistes, tant d'àmbit nacional com internacional. Malgrat que es tracta d'una associació dedicada primordialment als estudis literaris, la vocació interdisciplinària de l'IRCVM ens ha portat, en aquesta divuitena convocatòria, a concedir un espai protagonista a les taules de debat entre historiadors de l'art, arqueòlegs i filòlegs, i a convertir en un dels eixos del congrés la reflexió sobre les relacions entre el passat medieval i el món contemporani, des d'àmbits tan diversos com les humanitats digitals, la novel·la històrica o la divulgació.

A més, l'IRCVM treballa en l'organització del «II Congrés Internacional IRCVM», que tindrà com a tema principal el desenvolupament de les humanitats digitals en el terreny de la medievalística.

Totes aquestes accions de foment i internacionalització de la recerca s'han d'inscriure en una àmplia xarxa de convenis i col·laboracions institucionals. L'històric de col·laboracions que ha mantingut l'IRCVM amb institucions com l'IEC, la RABLLB, o amb nombrosos centres d'estudis medievals vinculats a universitats d'àmbit estatal i internacional, s'està eixamplant actualment a través de noves iniciatives que busquen la cooperació entre equips investigadors procedents de l'àrea de les humanitats i equips de l'àmbit científic i tecnològic. El món contemporani no només reclama, com apuntàvem més amunt, una aproximació interdisciplinària en el camp de les humanitats; també qüestiona l'autarquia epistemològica de les branques tradicionals del saber, començant per la cada cop més obsoleta divisió entre ciències i lletres, com il·lustren de manera prou palesa els desenvolupaments actuals de la neurociència, de l'antropologia o de les ciències cognitives. En el marc d'aquesta recerca de més ample abast, l'IRCVM ha preparat una jornada de recerca sobre l'envelliment, en col·laboració amb els instituts de recerca de la Universitat de Barcelona UBICS, IRBio, IREA, IBUB, IQTC, ICCUB i IRE (UB, el novembre de 2019).

INVESTIGACIÓ, DOCÈNCIA, TRANSFERÈNCIA: VASOS COMUNICANTS

FORMACIÓ CONTINUADA

En un context en què, en determinats àmbits acadèmics, sembla que assistim a un divorci entre recerca i docència, apostem per un ferm vincle entre aquests dos conceptes. L'IRCVM ofereix als joves investigadors un itinerari de formació que enllaça els estudis de grau amb el Màster en Cultures Medievals i el Doctorat en Cultures Medievals, impartits des d'una òptica transversal i marcadament interdisciplinar. En aquest procés els estudiants s'involucren en les recerques que es porten a terme des dels diferents Grups de Recerca i disposen d'un ampli ventall d'investigadores i investigadors que els assessoren en el seu procés de formació.

Per tal de facilitar la incorporació dels estudiants que acaben els estudis de grau als estudis de màster i doctorat, al marge de les beques d'investigació que es desenvolupen dins dels diferents equips d'investigació, l'IRCVM convoca una beca en el marc del programa Màster+UB de captació d'estudiants per a cursar un màster universitari i incentivar vocacions científiques en el si d'un grup de recerca i es beneficia del programa APIF per a investigadors predoctorals en formació que convoca la UB.

A partir de 2016 completa l'oferta formativa l'*IRCVM International School*, un espai creat per donar cobertura institucional a activitats de docència orientades a la formació d'estudiants estrangers que permet a més a més el contacte entre els nostres estudiants de màster i doctorands i els d'altres universitats, com els estudiants de l'Université de Laval (Canadà), que ens han visitat en dues ocasions. Actualment estem treballant per promoure programes d'intercanvi d'estudiants amb altres instituts de recerca. En el pla de les metodologies didàctiques, el Grup d'Innovació Docent [contra]Taedium impulsa la renovació en la pràctica docent des de 2005.

Fruit de la mateixa existència de l'Institut i de la seva articulació amb el Màster en Cultures Medievals i amb el Doctorat en Cultures Medievals, s'ha incrementat considerablement el nombre de joves investigadors medievalistes a la UB. Des de fa uns anys, s'han organitzat en una associació anomenada *Ardit*, extremadament activa en l'organització d'actes de recerca i difusió, entre els quals destaquem l'*Ardit International Congress of Medievalists*, de caràcter bianual, les «Jornades Ardit de Networking», els «Seminaris en Tandem», o la creació del MOOC *Magic in the Middle Ages*. <<http://ardit-culturesmedievals.weebly.com/>>, que, pioner a la UB, va assolir un èxit extraordinari, depassant els 60.000 inscrits. La qualitat de la seva recerca i la contribució decisiva de l'associació cultural *Ardit* a l'assoliment dels objectius que van determinar la creació de l'Institut han convertit aquest col·lectiu en una pedra angular de l'IRCVM.

La capillaritat entre docència i investigació, *juniores* i *seniores*, inherent a totes les dinàmiques descrites, queda a més reflectida en el mateix organigrama de l'IRCVM, que compta amb una direcció coral, que incorpora, a més de la directora, el sotsdirector i la secretària de l'Institut, els coordinadors de màster i doctorat i el president d'*Ardit*. Aquesta estructura organitzativa tradueix una clara voluntat de diàleg que contribueixi a optimitzar sinergies i a fer que màster, doctorat, Institut y *Ardit* siguin cada cop més vasos comunicants.

ACTIVITATS DE DIVULGACIÓ I TRANSFERÈNCIA

Un tret que diferencia l'IRCVM d'altres instituts és que, mentre que habitualment l'alta recerca no surt dels circuits interns del món acadèmic, l'IRCVM ha volgut des del primer moment obrir una finestra a la ciutadania apostant per la divulgació del passat medieval, des de la qualitat i des del rigor científic. Aquesta vocació divulgadora arrela en la convicció que la funció de la universitat és també atreure la societat envers l'activitat científica, i que l'edat mitjana, una època lligada al naixement de la idea d'Europa, ens pot oferir moltes claus per poder ubicar-nos en el nostre present global i complex. De fet, la interrogació sobre el perquè de l'interès que suscita avui en dia tot allò relacionat amb l'edat mitjana (que evidencien molts fenòmens contemporanis, des de la novel·la històrica al cinema o els videojocs, passant per la moda de les fires medievals) ha estat l'eix vertebrador de l'acció divulgativa de l'IRCVM, des de les primeres Jornades de Cultures Medievals, «Visions sobre l'edat mitjana des del segle XXI», organitzades en col·laboració amb l'IEC, fins a incursions posteriors en àmbits que projecten algunes de les imatges més actuals de l'edat mitjana, com és el cas del cinema o del teatre. Podríem recordar, a tall d'exemple, el cicle sobre edat mitjana i cinema que vam organitzar el 2010 en col·laboració amb l'escola *Bande à Part*, o el curs que, adaptant el nom d'un treball clàssic d'Umberto Eco, vam intitular «10 maneres de somiar l'edat mitjana a través del cinema» (2013) i que, en col·laboració amb La Filmoteca, ens va permetre aproximar-nos a “la invenció” contemporània de l'època medieval a través de registres fílmics tan diversos com els de Bresson, Bergman, Monicelli, Scott o von Trotta, entre d'altres.

La sensibilitat, la intel·ligència i la fe que va dipositar en el nostre projecte l'enyorat Carles Canut van contribuir de forma decisiva a convertir en una de les nostres experiències més fructíferes en l'àmbit de la divulgació la col·laboració amb la Fundació Romea per a les Arts Escèniques. D'entre les iniciatives que vam emprendre plegats, destacaria *La querella de les dones* que el 8 de març de 2011 ens va permetre ressuscitar en la ficció, per fer-los debatre en virtut d'un trampós *cut and paste*, un “misogin” recalitrant com Eiximenis i una “feminista” *avant la lettre* com Christine de Pizan; *L'edat mitjana marrana*, que vam presentar l'any següent a partir de l'adaptació d'un recull de *fabliaux* dels segles XIII i XIV; o la lectura continuada *8 hores llegint el Tirant*, en què, el 23 d'abril de 2012 i en el marc de la VI Trobada amb la Societat Civil, van participar 32 actors professionals i 40 representants del món de la cultura, les arts i la política.

La voluntat de l'IRCVM d'esdevenir una referència cabdal pel que fa a l'estudi del món medieval a Catalunya ens ha dut a mantenir una presència constant en els cursos de formació complementària organitzats per la UB (Juliols, Gaudir UB, etc.), a canalitzar la difusió de tota aquesta tasca divulgativa i de transferència a través d'una política planificada de col·laboracions i convenis amb les principals institucions culturals del país (entre d'altres, ICD, Filmoteca de la Generalitat de Catalunya, IEC, MUHBA, MNAC, IMED, *Fundació Romea per a les Arts Escèniques*, *Ateneu Barcelonès*...) i a potenciar la visualització d'aquestes activitats a través dels mitjans de comunicació i la premsa no especialitzada. També en l'àmbit de la literatura infantil s'han dut a terme iniciatives que confiem en poder dotar de continuïtat, com el llibre d'Antoni Conejo i Elena Fierli, il·lustrat per S. Cabestany, *La Marie va de visita: guia il·lustrada del recinte modernista de*

Sant Pau (Fil d'Aram, 2017), amb la col·laboració de la Fundació Privada Hospital de la Santa Creu i Sant Pau. A més de mantenir-nos actius en tots els àmbits d'actuació esmentats, actualment l'IRCVM també treballa per endegar nous projectes que afavoreixin la difusió dels estudis medievals entre els estudiants de secundària i batxillerat. En un context marcat pel pensament posthumanista i en què el desprestigi del passat i la pèrdua de la dimensió històrica es perfilen com a fenòmens difosos en les nostres societats contemporànies, aspirem a ensenyar als més joves que l'estudi del passat és necessari per instal·lar-se plenament en el present i, de retruc, construir el futur.

HUMANITATS DIGITALS

Avui en dia l'ús d'eines digitals ha esdevingut imprescindible per a la recerca i la difusió dels seus resultats: l'elaboració de bases de dades, la digitalització de corpus textuals, la implementació de tecnologies per a l'anàlisi documental, la generació de cartografies històriques amb sistemes de georeferenciació (GIS) o la recreació virtual d'espais són només alguns exemples d'un ampli ventall de possibilitats.

Un objectiu estratègic que hem assumit en els darrers temps, en els àmbits de la recerca, la docència i la transferència, passa per la potenciació de les humanitats digitals. Amb aquesta vocació l'IRCVM ha liderat la incorporació de la UB, com a Founding Member, a la plataforma TIME MACHINE ORGANISATION (<<https://www.timemachine.eu/>>). Es tracta d'un ambiciós projecte que, promogut per la Comissió Europea i concebut com una gran xarxa de xarxes, articulades al voltant de ciutats europees, es proposa dissenyar tecnologies amb les quals construir un immens mapa, obert a la ciutadania, de l'evolució cultural d'Europa i del seu vast patrimoni.

La participació en infraestructures a gran escala, com és aquesta, multiplica exponencialment les possibilitats de transferència, així com les sinergies entre els diferents col·lectius que articulen la comunitat científica i el conjunt de la societat; tanmateix, l'escenari que dibuixa la irrupció de les noves tecnologies, des d'una perspectiva humanista, exigeix també la reflexió sobre aquest nou marc epistemològic i és per això que, com ja s'ha esmentat, hem decidit centrar el II Congrés Internacional IRCVM del 2021 en el debat sobre les oportunitats però també sobre els riscos i els reptes que plantegen les humanitats digitals. Perfeccionar les eines tecnològiques per a la conservació del patrimoni històric no és només inútil si hom no és capaç de copsar el valor d'aquest llegat, sinó sobretot si no ens serveix, essencialment, per a ajudar-nos a mirar el nostre present amb un ull crític.